

D'UN QUADERN RETROBAT

Coses del Burundi

Joan Perelló

UN SANT-CRISTO DEGOLLAT

El “quinqüé de petroli que tenc encès damunt la taula il.lumina el redol que necessit per a poder llegir quatre proverbis *kirundi*. No tenc altre entreteniment. No puc escoltar música perquè he deixat a **Gitongo** el petit “cassette”... no tenia piles i vaig pensar que comprar-ne de noves ere un luxe a evitar...

Ni música, ni guitarra, ni pilota per a jugar a futbol, ni cap cigarreta les hi he fet la gràcia. *Aquest pare se vol enriure de noltros*, pensaran els jovenells i jovenelles de per aquí, que estaven acostumats a que el pare que anava abans a la *sucursal de Nyakeru* les entretenia fins tard amb la guitarra i la musiqueta del “cassette”. Tantmateix no s’ho creuran que tot això me manqui... Les he volgut entretenir amb quatre endevinaies i contes que llegia d’un llibret, però això no les va, no mola. A paraules ells són els mestres, jo som un pobre blanc si només tenc paraules; un pobre blanc que s’atreveix a mastegar la seua llengua, sense deixar l’estil europeu....

La llum del “quinqué arriba fins a l’altre troç de cambra i il·lumina de ple un **gran Sant-Cristo** degollat. Era l’obsequi que la **Central** havia fet a la **Sucursal** quan un dels “**patri-mukuru**” volgué fer la seva “pixerada”.... abans de tornar a Mallorca i s’entretení canviant el Presbiteri de la gran església Central, plena de goteres...

Les sobres les repartí per les Sucursals. A **Nyakeru** tingueren sort... les hi tocà el Gran Sant-Cristo blanc i vulgar que durant anys havia presidit les pregàries dels fervorosos cristians de **Gitongo**, la Parròquia Central... però ara no el poden emprar: la poca manya dels catequistes els ha fotut. No és que el portal no sigui ample, però un descuit basta per fer perdre el “cap”. El Sant Cristo no té cap i ara només serveix per fer nosa dins la petita caseta del **pare**, quan hi va a passar uns dies cada mesada.

Des de fa estona ja tenien campana i campanar i promeses d’arribar a ser Parròquia, però ara les altres **sucursals** les han passat davant: només ténen la petita església `plena de goteres, Escoles sense finestres i el Sant Cristo sense cap.

És una tentació pensar que un Sant Cristo sense cap, un Cristo decapitat sigui la imatge d’aquesta església, d’aquest poble **murundi**?

Quasi tots tenen ja el nom cristià i el nom és signe de moltes coses: no són quatre mots convencionals necessaris per a cridar una persona i distingir-la de les altres des del primer moment.. Té un sentit. Expressa les circumstàncies en que l’infant va néixer, l’ànima dels seus pares o els més íntims desitjos que els pares o parents posaren amb ell. (“Quan neix un infant ens recorda que Déu encara no ha perdut l’esperança en els homes”) I quan en mor un....? Dins les nostres colines moren i neixen tants d’infants cada dia que els pares arriben a oblidar quants n’han engendrat. La setmana passada dugueren a beneir molts de cadàvers a la parròquia, sortí a més d’un per dia.... I tots eren infants. “Només se n’han mort quatre”, m’ha dit una dona... i no eren molts....els que ha surtat eren més.

El nom està carregat de significació i molts l'obliden fàcilment i les hi costa poc canviar-se'l... Quants tenen un nom al billet de la Parròquia i un altre al llibre de la **Commune** ;

El nom és molt important. Una persona sense nom és com “**un santcristo sense cap**”. Cridar una persona només pel seu nom kirundi pot esser pres per una ofensa. És donar a entendre que no és cristiana o que no li tenim.

I tanmateix passàrem moltes estones divertides amb els treballadors de **Nyabiraba** cridant-los pel seu nom kirundi: **Minani, Kantimba, Simbaruhije, Nicayenzi....** Si puc dir que enyor qualche cosa d'aquests tres primers anys meus a n'el **Burundi** són aquelles xerrades dins la cuina de **Nyabiraba**.

Hi ha homes que te sap greu que siguin **barundi**. La seva capacitat i la seva netedat d'ànima són dignes d'un millor país. No és qüestió d'allò que “ a n'el país dels “cegos” un tort fou rei...” És una altra cosa...Sí, aquest **Simbaruhije** era un bon tipus, d'una gran sensibilitat... Treballava a l'hort de Nyabiraba i ho cuidava bé. Un dia que el vaig renyar perquè no havia arrebatat unes cols d'un tros on hi volien fer una caseta pel pecus, me digué quasi plorant: “Jo no puc arrebatat unes cols que amb tan de cura he sembrat i cuidat...; Havia anat uns anys a escola i un temps havia volgut esser soldat.... Per això el mataren...

Era un dimecres decapvespre del mes de maig. Les brusques ja s'havien acabat, però segons rumors hi havia altra volta “**una arruixada**”. Era el bon temps per a preparar el planter de tomàtiques aquests dies, abans de començar l'estació seca, i, així, en el mes de juliol, les tomàtiques començarien a créixer. El mes d'agost hi posarien fems i en el mes de setembre unes tomàtiques, vermelles i plenes, poblarien aquell

tomatigall. A n'els pares de la Missió les hi agradaven molt les tomàtiques, amb pa i amb oli... En menjarien fins a saciar-se els matins, i n'omplirien botelles per més envant ajudar a la cuina. En collirien tantes que a tota la Missió i a ca els veinats no trobarien botelles suficients per embotellar-les. Aprofitant l'experiència de l'any passat, hi hauria tomatigada i els pares n'estatrien ben contents.

En arribar a casa en parlaria amb la dona i els al.lots ja que, encara que siguin petits, convé entusiasmar-los prest en les feines del camp. Estam a un país agrícola i és millorant els cultius que anirem progressant. Qui sap si la dona s'animarà també a sembrar tomatigueres a l'hortet de casa. Les enfermeres dels Dispensari diuen que la tomàtiga és bona pel cos. Els al.lots si mengen tomàtiques no estan malalts dels ulls.

Així anava pensant i entusiasmant-se que quasi s'oblidava de saludar els que se creuàven pels caminois, que anaven a la seva colina (pujolet).

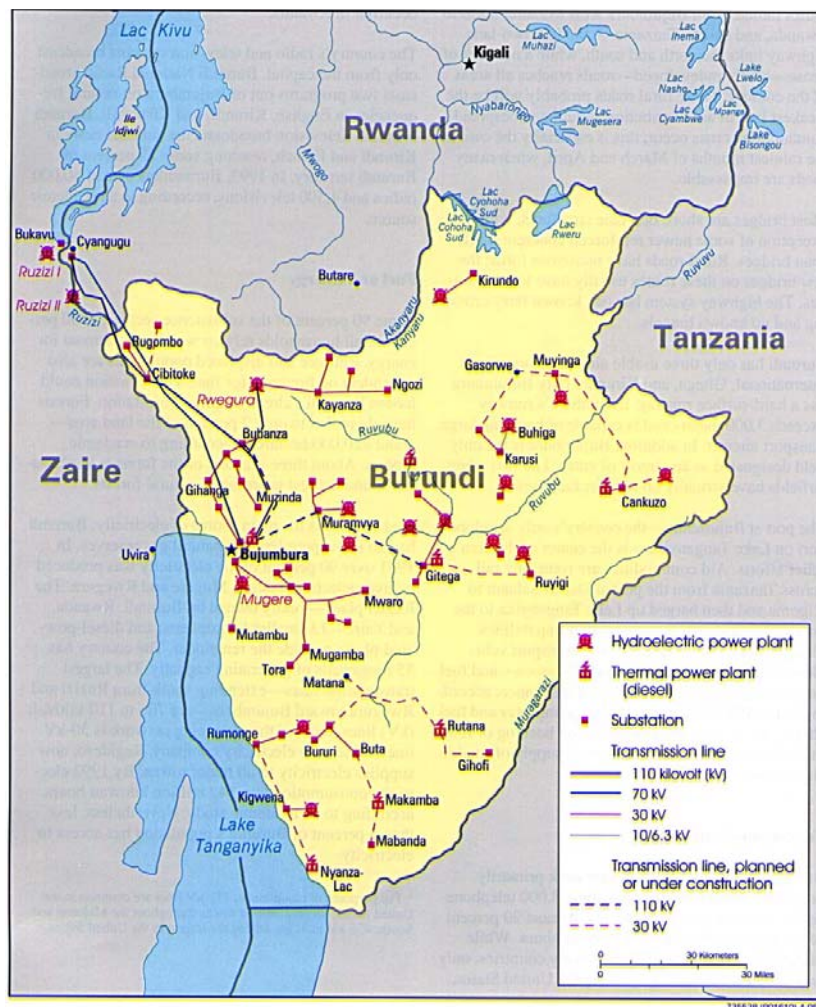
Però l'**arruixada** havia tornat.... Per què el miraven de mode tan estrany aquells veinats? I aquells al.lotells que partien de cop, fent una xerradissa fugissera, just haver-lo vist tombar pel caminoi que travessa el comellar?

Seguia pensant en les tomàtiques, però, asessuaixí, el seu cap volar a un altre lloc...quín presagi funest l'envhaí...? De cop en sec tot se tornà trist: els plataners, els caminois polsosos, les mongeteres en flor, les branques de la mandioca, tot tenia un color furtiu. No, no eren els núvols que, a poc apoc, pujaven des de l'horitzò; era un presentiment que volia allunyar, però que s'anava fent més viu....

Quan remuntà el darrer comellar, que queda a l'esquerra del gran riu, no vegé ningú. Atravessà el caminoi d'eucaliptus i arribà al capdamunt del pujolet. Allà, a la dreta, ja veia la seva caseta. El presentiment deixà de ser-ho per convertir-se en certesa: Allà, esperant just al dintell de la barrera de canyes, estaven **els fills de puta**, fusell amb mà...

El s'en dugueren i d'ell no se'n sabé res més.... Morí a la presó amb un tir de bala?... o a cops de garrot?...o trepitjat per un tractor...?

Potser pogué fugir a refugiar-se a qualque país veinat.....

TRUC...RETRUC....

Truc...Retruc..... Ara no vull....

La casa de **Gitongo** té una sala gran devora la cuina: a la primera part hi ha el menjador, després **a coté** (al costat) un altra departament on hi ha una taula baixa i butaques al voltant, i un llum de **bateria**, és a dir, una làmpara que funciona amb la bateria quan a les 9 i mitja s'apaga el motor de gasoil que dona llum a tota la casa, a l'església i al convent de les monges natives. Passam les vetllades asseguts a les butaques, després d'haver sopat, conversant i jugant a les cartes (canasta, tutti...) i quan som quatre, sobretot quan vé en Miquel, jugam a....

- Envits
- Jo, envit.....
- Truc... Retruc..... Val nou...
- Ara t'hi he aplegat.... què te pensaves....?
- Res, que el duguin a n'aquest a ca ses monges.....
- (Ho déien en el café del meu poble.....

En Jaume no està amb el joc, té el cap a una altra part, pensa i rumia el que ha

llegit el capvespre. Eren uns papers que ha trobat dins els quarto dels embulls, quan cercava unes fotos que....

- Envit.....un altre.....
- Què feim? A veure si me mires.... no fas senyes....

La vida és com un truc. Se crida, s'enganya, uns guanyen, altres perden... Depèn de les cartes....

Així estan asseguts , a la taula, tots quatre. En Joan només du un mes en el país

La llum de la bateria fa claror, però no molta i fa difícil veure en Tomeu quan fa senyes. Entra en Pau, el vetllador, a demanar si demà dematí ha de tocar la campana...

Sí, homo,sí.... li respon el **patri-mukuru**.

En Pau té xerrera, però els pares volen seguir...i li donen el “bona nit”

- Aquest que és tutsi....?
- Calla, pardal, la paraula no se diu. Pot crear mals entesos...Sí, aquest és llarg.
- Jo encara no veig diferències entre una raça i l'altra.
- Homo, hi ha coses clares: els llargs solen ésser més alts, més fins, sobretot

El nas i les mans. Tenen més paraules, més refinament, o si vols , més educació. No diran mai les coses de forma directa, fan revolteries.....- Bé, d'això en pateixen tots. És la manera de ser d'aquest país.

Sí, venen a saludar-te quan te volen demanar una cosa i comencen per xerrar del temps, donen voltes i més voltes, i, a vegades se'n van sense haver-te dit el què volien.

Tot això és més propi dels llargs. No en trobaràs cap mai que t'alci el to de la veu. El Pare Rdegem, belga, el que escriví el >Diccionari diu: “Si un tutsi et diu “sí”, has de pensar que “potser”, si et diu”potser”, has de pensar que és “no”, i si et diu “no”, no és un tutsi.

- Bé, al.lots, què seguim amb el truc ..... tanmateix a n'això no l'aclarirem avui, diu en Julià.

El truc segueix fins més allà de les 10. Guanyen, a la fi, els que havien perdut el dia abans. Després del truc, encara n'hi ha que jugen a tuttis, però en Joan no vol seguir jugant. Li pica allò de les races, sembla tenir son i se'n va a la seva cambra. encén l'**aladino** de petroli i agafa un llibre que li han deixat: “Descripció sociològica del Burundi”.

Dues races. Una dominant i dominadora amb un percentatge dins la població de tan sols el 18 %, L'altra , dominada, amb el percentatge del 80%. Hi ha també un 2% que ni tan sols són considerats persones: els pigmeus, que viuen quasi com animalets en les seues cabanes d'herba, es dediquen a treballar el fang (l'argila) i semblen contents dins el seu món. No tenen por a res, ni als homes ni als animals, rates, serps, dragons, i altres. Com per tot, una minoria dominant i una majoria dominada i uns marginats totalment.... quín puta món;

I pareix que això de les races és mes fort que tot, que progressió del país , que la salut pública, (hi posen moltes dificultats per obrir per exemple un dispensari nou dins una regió que quasi tots són hutus), el cristianisme (un capellà hutu “**poeta**”, gran escriptor: “**Sur la traces de mon père**” “**Entre deux mons**”)fou mort, com qualsevol altre hutu durant l'**arruixada**. Un capellà tutsi, important dins l'església va dir públicament que el fet de ser tutsi pesava més dins ell que la fe cristiana....

“Mira, el racisme està molt arrelat” foren unes de les primeres paraules .

El Burundi, me digueren per aquí.era com, díriem un **regne, uns cinc milions de persones que parlaven una mateixa llengua i que tenien un muwami (rei) que era l'amo de totes les "vaques" del país. Hi havia la majoria d'habitants 80% de raça hutu que cultivaven la terra, i la minoria uns 18%, els tutsi que tenien vaques, eren en certa manera ramaders. Hi havia els baganwa, diríem (mutatis-mutandis), la noblesa o de sang real. Eren pacífics i pacificadors. Els tutsi se tenien per superiors i dominaven els hutu, i aquests normalment es sometien i cultivaven pels tutsi. Quan sorgien conflictes, els baganwa feien d'arbitres i si no bastaven, acudíen al rei.**

Pens que la vinguda dels europeus, colonitzadors i missioners, pot ser hagi estat causa que es despertàs el **racisme** que ara hi ha, i ho pens, precisament, pel fet de que els colonitzadors i els missioners, sobretot aquests darrers, han parlat de paraula i obra que tots eren iguals . I això s'ho han cregut especialment els **hutu**, que sempre s'havien sotmès a la supremacia dels **tutsi**. La poca riquesa o les poques existències de poder i materials que els europeus han aportat, els hutu han pensat que hi tenien tant de dret com els tutsi, i aquests no ho han acceptat. No ho sé... ¿ el que ha passat és que des de que els **belgues** donaren la independència, el Burundi ha és un camp de sang, de sang hutu, represions, empresonaments, assassinats... Sobretot l'any 1972, al mes de maig, hi va haver l'**arruixada**. Uns trescents mil hutus desaparegueren, morts de qualsevol manera, i fugutius, exiliats als països veïnats. Una cosa a destacar: tots eren hutus **evolueés** (tenien estudis) i la major part homes, si bé tampoc hi mancaren dones. Es feren llistes de rebels a la República que els tutsi, en nom de la força militar, havien imposat al régim de monarquia diguem-ne democràtica, que els belgues, ingenuament , volien deixar

TRUC....RETRUC.... VAL NOU.....

Guanya els qui té les “cartes bones”....

A truc hi jugaren poques vegades, quasi mai érem quatre... El darrer que férem no el vàrem acabar. En Miquel, que disfrutava jugant a truc, havia vingut molt afectat. Pera alegrar-li la darrera vetllada que passava a Burundi, armàrem de jugar a truc. I començàrem, però en Miquel no podia jugar, estava massa afectat. Dins el seu cap només hi bolla una cosa: lo endemà havia de partir del Burundi expulsat amb vuitanta missioners més, indesitjables, males persones, perillosos per la salut del país.... quan en realitat l'únic que passava era que el nou President, el segon tutsi militar havia agafat mania a l'Església.

Ell, en Miquel, que havia superat judicis, i havia demostrat devant tot un Comissari i tot un Governador que era un home que les donava amb una cullereta en quant a parlar kirundi es diu i en dues o tres culleretes en quant a coneixements del Burundi i els burundi. Havia guanyat, feia uns anys a tots, quan l'accussaven fort i havia vençut, havia sortit i tornat a Burundi inclús quan els Bisbes el desconsellaven, i , ara , sense passar res, havia de partir per sempre, havia de deixar la “seva esposa estimada”, per una bufada de vent, inflada pels capricis d'un pobre President.

NIMBONA

Era l'horabaixa d'un dia clar, després d'uns dies d'intensa pluja. A **Nyabiraba**, m'havia quedat tot sol, i, quan ja havia acomiadat els darrers treballadors (la jornada laboral acabava a les 4), me vaig seure dins l'hermós pati de la casa parroquial i llegia unes coses de kirundi, cosa que feia sovint aquells primers mesos després d'haver acabat el Curs de llengua, a **Muyange**, una casa que els Pares Blancs tenien al Nord del país (havia fet el curs de llengua amb vint i quatre més, homes i dones, de diverses nacionalitats: els espanyols érem sis, entre ells dos mallorquins. Els mallorquins teníem una gran avantatge per aprendre el kirundi sobre els forasters, ja que aquests no sabien fer volar les “abelles”. Què vol dir això de fer volar les abelles? Només ho pot saber qui hagi fet el curs de llengua kirundi amb el Pare Neijs).

Estava, doncs, llegint quan vaig sentir una corredissa d'una persona que entrà fins dins el pati per la porta de la cuina: era na Dafrosa, bona catequista i simpàtica i s'acostà dient: “**yanse... yanse** ... (rebutja, rebutja) Ah; que sona bé en kirundi. És la dona del meu germà i està molt malament.... El que me deia era que la dona del seu germà estava de primer part i l'al.lot no podia sortir i ho passava molt malament, semblava morir-se. “Què vols que facem?” Me va demanar sila podia dur amb el

cotxe a l'Hospital de **Gitega**. (Gitega és la vila de l'Archidiócesi i està a un vint kilòmetres de Nyabiraba).

A la Missió hi havia un cotxe Wolfvagen, un “escarabat” que dèiem. Anàrem fins a ca-seua i vaig sentir els gemecs de la dona quan infanta. “Yanse, yanse.... “ només sentíem. Pujaren dins el cotxe na Dafrosa, la cunyada que paria, i el seu germà i partírem cap a Gitega per la gran carretera, de terra i plena de clots. Jo volia anar ràpid però no podia ja que a cada sotrac la dona més fort gemegava... Només tenia un pensament: Parirà dins el cotxe...

Arribàrem a un indret on hi ha un petit caminet, amb més clots, però que te feia avançar uns kilòmetres. Jo no vaig pensar de d'aprop ferm en aquell consell de les Rondalles **“no deixeu les carreteres per les dreceres”**... i és bo seguir els consells de le Rondalles... Que me'n direu? Encara no feia ni cinc minuts que anàvem per aquell caminet, quan **plaf;**... una roda rebenta. Atur el cotxe i les faig devallar: “Hem de canviar una roda” les dic. Pos el fre de mà i trec l'elevador, per allà dèiem “es cric”. El col.loc a devall el cotxe i començ a roda la manivella. i..... amb això vaig esser jo que vaig començar a dir “yanse, yanse...”. El pis del caminet estava humid i tou per les darreres pluges i la base del “cric” s'aficà dins el fang però només d'un costat i el “cric” s'inclina i la manivella no agafava les dents, ni per amunt ni per avall, i no podia treure el “cric” de devall el cotxe per a posar-lo més assegurat a un altre tros.... Apurat de tot les hi vaig dir: “Mirau si podeu arribar a peu a l'Hospital i jo quedaré en el cotxe esperant si passa qualcú que em pugui ajudar....” Enfosquia .... i partiren, però quan vaig veure com caminava la que tenia que parir vaig pensar: “No arribaran”. Les vaig cridar i les hi vaig dir que'l millor era que les dues dones quedassin dins el cotxe i l'home i jo intentaríem arribar fins al Garatge que els Pares Blancs tenen a Gitega i demanaria auxili.

Així ho fèrem. Aquell homenet, carregat de por i ànsia, me digué: “Pare, aquest viatge que feim és molt perillós. Per aquí no hi viu gent i està ple de lladres”. Li vaig respondre: “No tenguis por, anem xerrant molt tots dos i si hi ha lladres es pensaran qu noltros som un grup i no mos diran res”.

Quan dúiem ja mitja hora caminant, jo estava molt cansat i a punt de rendir-me, i amb això

Amb això: Val Déu i Maria Santíssima; vaig destriar els llums d'un cotxe que venia cap a noltres. Pot ser siguin amics i ens ajudaran. Arriba el cotxe, s'atura i eren

soldats, tres. Batua el món; vaig pensar. Però un dels tres era capellà castrense i quan escoltar quina era la nostra situació va dir al xófer: “Podem acompanyar aquest **patri** fins a Ca els Pares Blancs de Gitega, però aquest homenet no hi cap dins el cotxe...” Clar, era hutu i ells tutsis dels bons. Li vaig dir que esperàs, amagat darrera un arbust.

Me dugueren fins a Cals Pares Blancs. El garatge estava feia hores tancat . Toc a la casa m’obrin i les hi cont el pas, donant presses. El germà-Pare Blanc, encarregat del garatge me digué: “Posa’t tranquil, home, es veu que encara ets nou per aquí. A totes les dones en el primer part es pensen que s’han de morir i no passa res.... Ara és hora de sopar... Sopem i després ja mirarem d’arreglar això....;”

Sopàrem... aquest germà-Pare Blanc semblava un “pobler”, un poc “bruto” en el xerrar però pràctic en la feina. Després d’haver sopat anàrem, en bones, al garatge. Carregar una roda dins el cotxe i un ormeig gros que pareixia com un matelàs buit i partirem . Anàrem per la carretera. A ell no li agradava el caminet i l’importava poc l’homenet amagat darrera l’arbust.

Quan arribam a on era el cotxe amb les dues dones dedins, ella ja no gemegava tant... devia ser la por, però feren un alè quan ens veren. El cotxe amb els tres soldats no havia passat per allà. Supòs que pensarem que amb el meu cotxe enmig no podrien passar pel caminet.

Anem per feina... El germà col.l.oca allò que duia devall el cotxe i me diu que pugui en el meu i que el posi en marxa i doni molt de gas en punt mort. I clar que era un matelàs de lona forta; havia enxufat un tub del matelàs al tub d’escap del meu cotxe i conforme donava gas el matelàs s’inflava i aixecava el cotxe.

Posar la roda que havia duita al meu cotxe, se’n dugué la que tenia “parxe” i me digué que ja feríem el canvi quan estàs arreglada, desinflà el matelàs i partir.

Les dues dones pujaren dins el meu cotxe i pel caminet partirem cap a l’Hospital, pel camí recollírem l’home “què n’he pasada d’ansia ...;” ens digué. Aviat fórem a l’Hospital.... **A la fi...;**

Acolliren la dona, digueren que encara havia arribat d’hora... però a noltros no ens deixaren entrar. Fins lo endemà, al matí, no podrien anar a veure-la.

I bé, nosaltres tres: jo, l’home i la germana, na Dafrosa, partírem tranquils cap a Nyabiraba... i anàrem per la carretera principal, procurant oblidar el caminet.

La Lluna llua quasi plena i ens il.lumnavà el camí, fou un viatge de tornada tranquil i poètic. Quan ja ens apropàvem a Nyabiraba, na Dafrosa va dir: **“Si aquest nindesprés de tot el que ens ha passat, neix b o i sa li posarem per nom NIMBONA”.....**

“Quín significat té NIMBONA...”   **“Déu me veu...;”**

Anys després, un dia que vaig anar a Nyabiraba vaig anar a fer una volta pel mercat d’allà. Vaig veure el germà de na Dafrosa que bevia cervesa amb uns amics. El vaig saludar i ell digué als seus amics: “Aquest és el pare del meu fill major”

“Com...?”   **Sí, gràcies a tu va poder néixer bé....;”**

EMBARÀS... AVORTAMENT

Per devall o part damunt LA DOT

Un dia havia quedat totsol a la Parròquia, encara era “novato”, es presentaren dos mestres, Venace i Casilda, i me demanaren si volia arregar-lis els “papers” per a casar-se , quinze dies després. El primer que vaig pensar fou que aquests dos, com que eren “evoluées”, es pensaven passar part damunt el camí de preparació pel qual passaven els altres: tres mesos abans apuntar-se, assistir a unes reunions formatives cada quinze dies i després casar-se el dia assignat per a noces.

Les vaig respondre que això que me demanaven no podia ser, ja que havien de passar per aquelles normes comuns a tothom. Em miraren estranyats i me digueren que havia de ser aquella data que tenien senyalada i que el **patri-mukuru** ja ho sabia i hi estava d’acord... “Com que el patri-mukuru no hi és avui, ja tornareu un altre dia a parlar amb ell. Se’n anaren, un poc cova baixa, i pareixien bastant molestats.

Quan vingué en Joan li vaig contà aquests fet i me respongué: “Home, l’has feta; pobres al.lots; Si sabessis tot el que han fet per a poder-se casar .... i no les hi podem espanyar. Hi ha una qüestió molt greu de Dot....” Ara t’explicaré el cas:

(La Dot és un costum, o més que un costum, quasi sagrat en el Burundi. No es pot fer cap casament sense que abans no s'hagi arreglat la Dot, que és un assumpte entre els pares. El pare que té un fill casador cercar una al.lota per al seu fill i en parla , primer d'enfora i si va , en parla de més aprop amb el pare de l'al.lota , i si arriben a posar-se d'acord, s'arregla i se paga la Dot. Després es pot fer el casament. **Quantes vaques vols per la teva filla..** Aquests són els termes. El casament el preparen els pares. És ver que comença a haver-hi casos en que el pare cerca l'al.lota que el seu fill li ha indicat, però, per la majoria, encara no és així. Una al.lota que té estudis, com per exemple una mestra, val moltes “vaques”. No es donen vaques sempre, sinó els diners que val una vaca)

“En Venance i na Casilda – m'explica en Joan- són dos mestres que s'enamoraren i volien casar-se. Na Casilda sabé que hi havia el pare d'un altre jove: volia pagar una bona Dot per ella i ho contà a n'en Venance. Vinguerem a consultar-me com ho podien fer ja que en Venance no tenia el pare que pogués pagar tant. Jo les vaig aconsellar que, ja que eren mestres ambdós i cobraven cada mes un sou, podien demanar un préstec a un Banc i així igualar la Dot que l'altre volia pagar. Les vaig acompanyar a Buja i ho arreglàrem: les concediren el préstec adient...Estava arreglat. Però, després vingueren a contar-me que na Casilda havia sabut que l'altre havia pujat molt el preu de la Dot, i estaven apurats i sense sortida. Parlant arribàrem a la conclusió que la solució podia passar per que en Venance embarasàs na Casilda. Na Casilda embarassada no valdria res per l'altre... I així ho feren. Quan el pare de na Casilda ho sabé s'enfadà molt i va dir: “a n'aquest Venance el mataré a no ser que se vulgui casar amb tu”.... En Venance, com pots suposar, no només acceptar casar-se amb na Casilda sinó que va dir que estava disposat a pagar una bona Dot per ella: la que les permetia el “préstec”. I així s'arreglà. Com veus es tracta d'un casament ben “preparat”

L'embaràs passar per damunt la Dot....

Anys més tard, ja no era tant “novato”

Un dia, després d'haver-me rentat la cara i afeitat, agaf les claus de la Sacristia i, amb el llibret i el poelet d'aigua bruta, parteix a trobar els dematiners. Han entrat dins l'església un cadàver, embolicat amb una estora d'espart, i el tenen allà en terra, abaix dels escalons.

“Bon dia; posau-lo aquí enmig.... Què era home o dona?”

M'allarguen la carta de cristÀ: Anatolia Ndereyimana, batejada l'1947, casada el 1967...

“Quí és el seu home? Quànts d'al.lots t'ha deixat?....- “Cinc...” , deu anys casats..

De què ha mort?...una pallissa de s'home que el diumenge decapvespre begué massa cervesa? De fatiga dels cops d'aixada de sol a sol, amb un al.lot a l'esquena i un altre al ventre...? O envenenada perquè havia envellit massa prest i ja no tenia forces per a cultivar tot el dia, anar a tallar llenya, anar a dur aigua del “mwonga”, fer el sopar i aguantar tres vegades la “calentor” de l'home...? Una dona torna vella aviat... i tot home necessita una dona forta i jove. El cristianisme prohibeix tenir-dues. És més fàcil, a vegades, preparar un verí . **L'enverinador no fa olor**, diu un proverbi kirundi.

“De què ha mort ; - De malaltia...

“Nosaltres, els cristians, creim en la vida eterna.....”, començ l'oració.....

Després d'haver berenat, cafè amb llet, pa, mantquilla i confitura com cada dia, tenc ganes , avui, de posar en ordre la llista dels catequistes i fer la relació d'entrades i sortides del “deuma”, **la dîme**. Aquí els cristians paguen deuma cada any, els homes més que les dones i els joves no casats. Si uns pares no han pagat el deume, consta a la carta de cristians que cada un té, no li batejam els infants ni els al.lots que van als Catecumenats no es poden examinar pel juny. Si no han fet els cursos de Catecumenat no poden fer la Primera Comunió ni es poden Confirmar i més endavant no es podran casar. Amb els diners rebuts de la **dîme** es paga un sou cada mes als Catequistes. Hi ha missions que no els basta. La nostra sí, **Gitongo** és terra de bons cristians...

“Vint, vint i dos, vint i tres....” Toquen a la porta.... – “Quí és? - Som jo. És el criat de la cuina..... “Què hi de nou...? - Hi ha una al.lota que et vol veure.... “Quí és?.....És una al.lota de **Ceru**, no sé el seu nom.

Tanc en clau i surt defora. Amagada darrera la columna veig na Clotilda. La conec de fa uns mesos. Sol venir de tan en quan a donar-me el “Bon dia”, però xerra poc.

“Bon dia; Còm anam, què hi ha de nou? - Bon dia....j No afegeix res més. Està cap baix i se tapa la cara amb el mantell. – Tenc un **akajambo** (una parauleta)....

“Anem.... Entram dins la cambra, que està al mig devora les columnes, i que utilitzam per parlar en casos extraordinaris i per fer reunions de cinc o sis. Quan estam asseguts, li deman altra volta: “Què hi ha de nou? ..... Vull confessar..... Diguès.”....Torna baixar el cap i se tapa la cara.....-“Diguès... – Me fa vergonya.....” “Què has fet? Has fornicat?” - Sí, un parell de vegades..... “Bé, d’acord. Això pot passar a qualsevol.... Fou un home o un jove...?” - Un jove. Havia vingut a saludar-nos.... Després el vaig acompanyar un tros i volqué que entràssim a la cerveseria.... i beguèrem dues botelles i després.... era horabaixando.....

“Bé, no passis ànsia, tu saps que sempre hi ha perdó” - Ja ho sé. Però, no és això el que em fa passar ànsia, és ....és que me pens que he quedat embarassada. “T’ho pareix o ho saps cert?” - No ho sé...Si els pares ho saben me mataran. “Per què? Vols que parli amb ells....? - No .... no vull que ho sàpiguen..... “Idò, què feràs? Prest o tard ho sabran i val més que siguis tu que’ls hi digues. Si te dóna vergonya... les hi puc dir jo. Vols que els enviia demanar?” - No, fugiré..... “I a on aniràs, criatura? Tal volta és millor esperar un poc, fins a saber-ho cert. Després el millor és dir-los-hi. Vols anar a consultar-ho a l’enfermera del Dispensari?” - No, s’enfada molt.... “Si tens por et puc donar un escritet....”

Partir sense que arribàs a aclarir el que realment em volia dir: l’embaràs? Vaig pensar que hi havia quelcom més del que havíem parlat, perquè no s’havia atrevit a dir-ho o jo no havia sabut demanar-li...

Unes setmanes després, quan en el **biro** cridava els joves i al.lotes que havien vingut a fer-se conèixer per a preparar-se per casar, vaig quedar sorprès quan vaig veure na Clotilda amb un fadrí, uns quants d’anys major que ella. Mir les seues cartes de cristià i tot estava en ordre. Deume pagat, la Dot normal, la informació del responsable de la col.lina positiva... Les hi faig les preguntes de costum i de lo altre no en parlàrem gens ni mica.

Una hora després, quan ja havia acabat d’examinar totes les parelles, una nina petita me dugué una “carta”: era de na Clotilda. Em demanava si podia parlar amb jo a un lloc reservat.

“Què hi ha de nou? He vist que has vingut a inscriure-te. Allò que me parlaves l’altre dia no ha estat res?” - No, el que te vull demanar és si me vols

manllevar doscents francs..... “Doscents francs.....per què?” - Vull anar a Buja... tenc que avortar.... “Això és pecat, és matar una vida....” - Si no avort en mataren dues.....No veus que ja està preparat.... Si em veuen embarassada tot es tornarà enrera i mon pare en matarà.....

Al cap de tres mesos na Clotilda es va casar un dia normal am dotze parelles més

N'IMMACULÉ I LA PUTA CAROLINA

Aquell dia que na Immaculé me va dir, cop en sec: “Si veus que ara venc més poc per aquí, no t’estranyis. Ja t’ho explicaré més endavant”, no me podia imaginar tot el que havia passat i passaria. Era un dia del mes de maig, quan ja es comencen a sentir, sobretot entre els que es dediquen a l’ensenyament, olors de vacances llargues i parlen de si el pròxim curs feran feina al mateix lloc o rebran un altra **nominació** a un altre lloc o si no en rebran i es quedaran sense feina, especialment si son hutu. Els homes mestres, que són pocs des de la **calabruixada**, procuren demanar nomanaments aprop de ca-seua, o d’allà on tenen la herència del pare, si no esdevé que rebin un bon càrreg a la capital de Província. En canvi les al.lotes, que són les més dins el camp de l’ensenyament, prefereixen estar lluny de casa: així basta que ajudin als pares de tan en quan, i, endemés, sembla que tenen més probabilitats de trobar un bon **partit**. Si una al.lota mestra té preferències per qualque lloc sol esser per qualque grup escolar on hi fan feina homes fadrins.

De fet, una mestra que es casa amb un home d’un altre nivell cultural no li espera un futur massa agradable. I com que de mestres homes i joves en moren molts en l’**arruixada**, són moltes les al.lotes mestres que es van quedant fadrines.

N’Immaculé feia un quants dies que m’havia dit qu no sabia si el curs vinent continuaria a les escoles de la nostra missió, però que si tornava seria per a sempre. Hi havia previsions de boda per mig?...Era possible. A les escoles dels nins hi havia un mestre fadrí al qual li passava l’edat de casar-se.

N'Immaculé m'havia demanat un parell de pics que si en baixar a la Capital per dos dies li podria donar una plaça en el cotxe, perquè tenia feines aprop de la Capital, però que li agradaria saber-ho cert (això de la plaça), amb unes quantes setmanes d'antelació...

De fet, els pares de n'Immaculé vivien aprop de la Capital i aprop de la carretera principal. Jo havia *enfilat l'agulla* i havia fet alguna pregunta indiscreta a n'Immaculé. (Sempre és indiscret demanar a les al.lotes sobre la seva boda, sobretot si encara no hi ha res fet).

Seria per "això" que me deia que ara vendria més poc...?

I això que li agradava venir cada horabaixa, devers les 5, quan ja havien acabat l'escola. Li agradava veni i xerrar, fos del que fos, i no frissava mai de partir. Quasi tots els dies tenia que acompanyar-la fins al "**home**" (petites habitacions) allà on vivien amb altres mestres, devers una dotzena. El "home" era de les monges natives i les al.lotes pagaven una quantitat de diners cada mes.

Encara que la seva conversa no fos molt profunda, ja que els seus punts d'interès no eren massa seriosos, a mi m'havia anat molt bé per a aprendre el kirundi aviat. No era tímida i era simpàtica i li agradava xerrar i xerrar, i és xerrant que s'aprèn una llengua.

Hi havia quelcom que jo no entenia: durant l'arruixada un germà seu, soldat, havia mort, i ella no tenia manies en freqüentar els ambients de la gent de l'altra **part**, a la capital de Província. Li agradaven les "soirées dantçants" que freqüentaven els tutsi i anava sovint a saludar els soldats. Era superficialitat o polissonada dissimulada...?

Per què ara vendria més poc...?

Dies després en Julià donà resposta a n'aquesta qüestió: - "Aquest puta Pep (en Pep era un dels cuiners que teníem) aquest puta Pep, digué, no pot sofrir que les al.lotes vinguin per aquí i després **escampa murta**.

En Pep, cuiner, era un tipus que tenia totes les traces de tutsi, però segons deien els entesos era de família hutu. No mos fiaven gens ni mica d'ell. Era el tipus que la sap llarga, perquè ha passat molts d'anys per la Missió i ha conegut molts de pares i ja sap a cada un com li ha d'anar. Estàvem segurs que mos robava, però tenia moltes manies perquè no li trobàssim i, en canvi, se'n sabia desfer perquè hi trobàssim els altres. Cada pare econom les hi tenia promeses, però encara cap l'havia trobat *in fraganti*.

"Què ha fet en Pep? Vaig demanar.....- "No t'has fixat que n'Immaculé fa devers una setmana que no la veim per aquí, quan solia venir quasi tots els capvespres. ...Sí, ella me digué alguna cosa s'altre dia"..... Idò és perquè li han dit que anà alertada, perquè la gent dels plataners xerren d'ella. Diuen que vé molt per aquí, uns diuen que vé a fer política i altres que és la dona dels pares.....- Què és la gent dels plataners o les altres mestres? -"No, la que li ha dit és na Lluçia, que viu a ca na Rosa, i li ha dit que ho ha sentit a dir per les col.lines. Això només pot haver sortit d'en Pep, perquè, què sap la gent dels plataners si n'Immaculé vé o no vé molt per aquí. Quan vé la gent ja no és per aquí i no la veuen...Això només pot haver sortit d'en Pep..... - "I no podria ésser que fossin les monges d'aquí al costat. De gelosia també en solen estar ferides. Sobretot hi ha na **Carolina**, que és una tutsi de mal averany, més xereca que lo que tiren....

“Pot ser, però el que m’han dit és que a ella li ha dit na Lluçia que ho havia sentit a dir a la gent dels plataners..... – I tu creus que a n’Immaculé li afecti massa el que diguin per les col.lines....

No en parlàrem més aquell dia. Tenia unes quantes fotos a revelar i vaig anar cap el que dèiem el “laboratori”, una petita cambra que hem fet fosca clavant dues flaçades a la finestra, i a on hi tenim un amplificador, obsequi d’uns amics de Mallorca. No és que sigui gran cosa, però simateix qualche foto (en blanc i negre) surt que queda bé. La gent de per aquí, sobretot els jovenells i jovenelles, i el noviiis el dia de la boda, les hi agrada fotografiar-se. Les hi feim pagar per adelantat “quatre” francs i així vénen a cercar-les. Una curiositat: no se coneixen a les fotos. Si qualcú es pensa que el dia que es va fer la foto duia una altra camia, per exemple, diu que no és ell i no la vol...

Mentre pos el revelador dins la ribelleta i pas les fotos per la llum de l’amplificador, no me fuig el pensament que tenc de que hi ha qualche cosa més greu, que una simple xerradissa pels plataners. Hi ha qualche cosa més en lo de n’Immaculé i no puc deixar de pensar en la **puta Carolina**, que de monja no en té més que l’hàbit i encara li sobra. Distret amb aquests pensaments, tenc que refer més d’una foto, perquè l’he tinguda massa temps devall la llum, o dins el revelador....

Se fa hora d’anar a sopar i parlam d’altres coses. N’Andreu ha arribat de Buja i du notícies fresques: els austriacs que vingueren, ara fa sis mesos, per fer feina dins les **Cooperatives**, han hagut de partir. Ell, pareix que és degut al seu caràcter molt fort per a tractar amb els barundi, que no té paciència necessària i que n’ha insultat més d’un. Diuen, també, si és degut a que el tipus que va acomiadar de la feina per haver-lo trobat amb un desfalc, l’ha denunciat. Pareix esser també que no eren de l’agrat dels Bisbes ja que formaven una parella que no estaven casats.

Acabat el sopar, jugam una estona el tutti perquè només som tres. En Joan fa uns dies que és a **Sucursal....**

Ja ho fou ja la puta Carolina la que escampà murta... Una mestra que viu al “home” amb n’Immaculé i que festaja el sub-comissari, un jove bon al.lot, ho ha dit amb tota confiança a la mateixa i mos ho ha dit a noltros perquè estàssim en compte: El seu novio, el sub-comissari, li ha dit que la monja Carolina anà al seu **biro** a dir-li que una mestra anava molt per la Parròquia a fer política amb els pares.... El sub-comissari, bon al.lot, no n’ha fet cas, i ha tingut la gentilesa de posar-nos sobre avís a través de la seva novia. Gràcies a Déu;

Les monges, la priora Micaela que sempre mestaga fasols i no és de fiar i la Carolina, mos han acabat de caure de s’ase, i pensam com les hi hem de fer pagar...

A la Missió teníem un motor, que funcionava amb gasoil, i amb el qual teníem llum cada dia durant tres hores, de les 6 i mitja fins a les 9 i mitja. També en donàvem a la casa de les monges i al “home” on estaven les mestres. Teniem contractat que les monges mos havien de pagar una quantitat cada mes en concepte del consum de gasoil i

bé cuidaven elles de cobrar una quantitat cada mes a les mestres, però a noltros no pensaven pagar-nos. Duïen un quants de mesos de retràs i en Julià de tan en quan les hi recordava. “Ja pagarem ....” era sempre la mateixa resposta.

Un dia del mes de juliol, vingué n’Andreu, el jove seglar que passà tres anys amb nosaltres, ajudant a les dues Parròquies, si bé estava més a **Gitongo** que a **Nyabiraba**. Va venir per unes hores per a cercar unes “coses” i li diguérem: - “Andreu, has de fer un **arreglo** que només ho sabis veure tu per a tallar el llum a les monges”. Així ho féu i va partir.

Al vespre, quan possàrem el motor en marxa, les monges no reberen llum. Vingueren totes apurades: “No tenim llum....; - Com pot ser això? Si aquí funciona” Això no pot esser més que aquell jovenell europeu que es pensa entendre-se’n de tot i volgient fer qualque modificació ha espanyat la instal·lació....;”

Un seminarista, dels dos que havien vingut a passar els mesos de vacances a la Parròquia, pretenia de saber un poc d’electricitat i es va passar tot lo sant dia mirant tota la instal·lació i no trobà de cap manera on hi havia l’averia.....;

I així passaren setmanes sense que les monges rebessin llum....

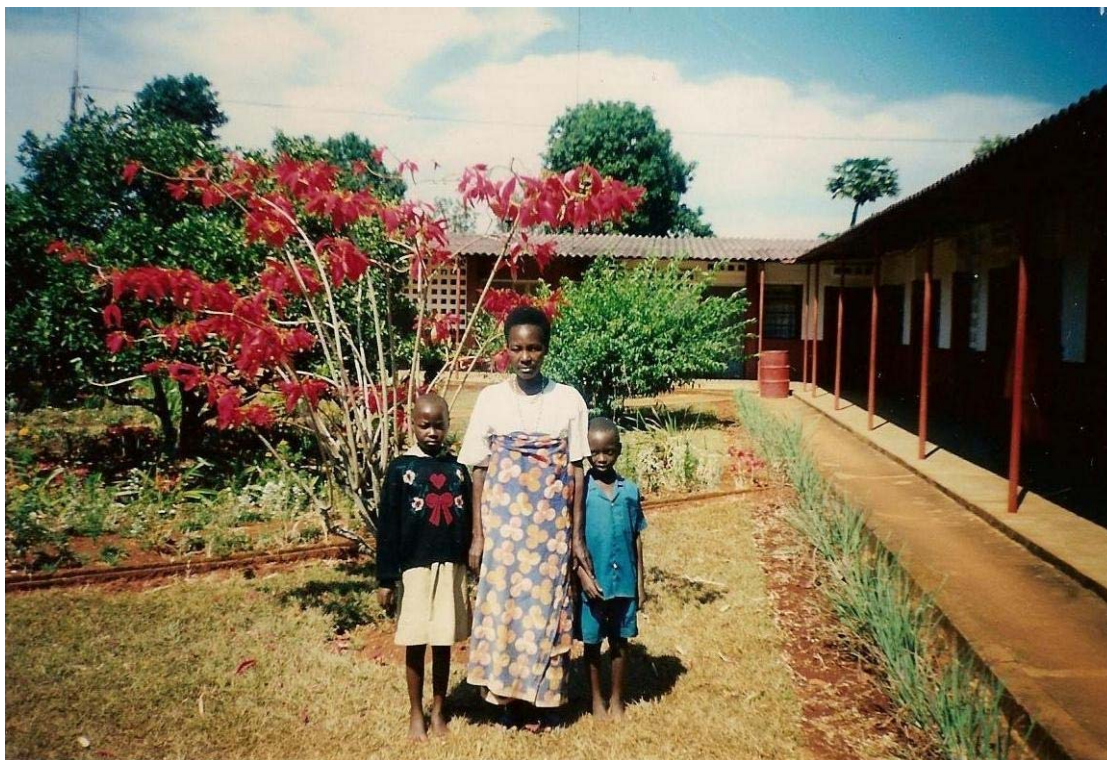
Un dia cabilaren, o bé sentiren qualque comentari i pensaren: “això és que els pares ens han castigat per no pagar lo contractat”. Encertaren.

Un dia vingué la Piora amb els francs que devien i digué al pare econom: “És ver que nosaltres ens portàvem malament perquè no pagàvem, però ens haguessiu pogut dir la veritat....; El pare econom va respondre: “La veritat es diu a la persona que es mereix sentir-la, i no escampa mentides ni calúmnies...;”

Potse entengueren la lliçò..... quí ho sap?

En quant a n’Immaculé ni es va casar ni el curs següent tornar a fer escola per la nostra Parròquia. Anys més tard le vaig trobar que feia escola per **Gitega**.

La Carolina també se’n anar aviat de la nostra Missió. No en cantaren d’ella pus ni galls ni gallines, per Nyabiraba al manco.....

LA VIUDA FOLLA

Un diumenge del mes d'octubre, després de la segona missa, férem l'entrada a l'edifici nou de la **Cooperativa**. Edifici construït amb una ajuda de més de mig milió de francs, concedida per un Organisme altruista del Canadà. Era necessari, sobretot quan venia la **Campanya del Cafè**, ja que no podíem comprar cafè i col·locar-lo dins els petits magatzems, plens de sal, mongetes, maïs, caps de sabó, bidons d'oli de pauma, petroli i altres mil petites coses. La Campanya del Cafè la fèiem a la sala de reunions de la Parròquia i fins i tot arribàvem a posar sacs de cafè per dins la Sagristia.

Fer festa vol dir beure cervesa de plàtan i aquesta vegada volguérem que n'hi hagués a voler. Els del Comitè volien preparar per a ells i les autoritats locals cervesa "Primus" (quasi europea) i un poc de menjar, Les diguérem que no. Cervesa n'hi hauria a voler, però tots iguals.

¡ I vaja si n'hi hagué a voler ....¡ Horabaixando molts xerraven francès i inclús anglès..... La moixa quan l'agafen dóna aquests fenòmens...¡

Aquest dia, quan vaig anar a veure còm anava la festa, amb dues monges del Dispensari de **Ntita**, que també hi havien vingut, una dona se m'acostà i saludar molt efusivament i riguent a les totes. Vaig pensar si el seu comportament era degut als efectes de la cervesa, però a la monja que semblava conèixer-la ja la saludà més efusivament encara. La monja em digué que estava un poc folla, des de que li mataren el seu marit que era el Director de les Escoles de **Ntita**, missió veinada a la nostra.

I jo vaig recordar que l'havia vista un altre dia, feia uns mesos... Un horabaixa se presentà a la missió a demanar posada. Era la primera vegada que la veia i així, de cop i resposta, m'escometé: - “Bones tardes” i se foté a riure. - “Bones tardes, què hi ha de nou?..... - “Dona'm posada, ja és tard”, i seguia riguent..... - “Me sembla que encara tens temps d'arribar a ca-teua”..... - “Mem.... i a on vius tu?” I ja me la vaig tenir dins la meua cambra i s'aficà fins devora el llit..... - “Quín llit més bo que tens; els europeus viviu bé”..... Jo vaig quedà un poc sorprès i, en bones en bones, la vaig fer partir. Quan ja se'n anava me va dir: “Ells italians sou com a pardals, els espanyols són més simpàtics.....” (els espanyols eren els pares de la missió de Ntita, que eren asturians, i a noltros que devia haver sentit que parlavem en mallorquí ens prenia per italians)

No l'havia tornat a veure fins aquell dia de la festa de la Cooperativa. Na Paca, l'enfermera del Dispensari, me seguí contant... que ella la coneixia bé, que sovint anava al Dispensari per a ella i per als al.lots. En tenia tres, però això li venia a temporades. De cop la veien cada dia, i llavors estava mesos. A on solia anar molt era a la casa dels pares i allà on el seu home havia estat Director de les Escoles. A noltros ens tenisa per italians, i, en canvi, deia que els espanyols de Ntita eren molt simpàtics, sobre tot un que era moreno. La seua follia es traduïa amb una obsessió sexual pels blancs. Ja no semblava tenir-ne pels negres. De fet, des de que el seu home morí no havia tornat quedar embarassada....

Unes setmanes després de la festa de la Cooperativa, vaig anar el diumenge a dir missa a la Sucursal i la vaig veure. Estava folla i no ho pareixia. Anava ben neta i ben vestida, i els seus nins també, i tenia una certa elegància.

S'acostà a saludar-me i, com sempre, feia unes bones rialles.... Quína traumatització ocultaven aquella elegància i aquelles rialles...

Segurament li vaig caure simpàtic....perquè el mateix dimecres dematí se presentà a la missió. Vingué tota sola. Jo vaig sentir ganes de xerrar amb ella. Tenia una certa curiositat per intentar xerrar, parlar, conversar seriosament.

Estava folla o el seu comportament dissimulava un drama interior profund?

Després d'escometre-nos li vaig dir: “Vina, xerrarem una estona...” Va riure i em va seguir. Abans de que haguéssim atrevessat el dintell del portal de la meua cambra, me va posar la mà just abaix de la corretja i me digué: “Què tens aquí?” Vaig romandre sorprès i, com si hagués que el que en demanava era si sabia com es deien els calçons en kirundi, li vaig dir: “els calçons... - “No, beneit, vull dir devall els calçons, o no ets home?”

Me vaig seure a la meua cadira, ella se segué a l'altra; me vaig posar seriós i li vaig demanar: -“Què tal? Que has deixat els nins a ca-teua? Estan bons?”

Es foté a riure com de costum. - “Vina , acosta't, seu-te damunt jo i jugarem...”

- “Escolta, deixa anar això, i contem un poc de ca-teua... amb quí vius? Estàs a la casa del teu home? Amb els sogres vos duis bé?”..... Tornà a riure i afegí: “On tens el llit. Anem a jeure una estona plegats”..... Jo devia fer cara de desconcert. Ella continuava: “Què és pecat?.... Si tenc un al.lot serà teu i el te'n podràs dur quan tornis a Europa.
- El seu cos era tractiu. No feia olor.... però.
- Aquí, ella va pareixa que se posava també seriosa i deixà de riure.
- “contem coses, Elena, què te far sofrir?”
- “Aquella arruixada.... Fa quatre anys que necessit un home, Però ell, en Manel, no és mort... Tornarà.
- “Te comprenc. Però tu encara ets jove. Procura portar-te bé i un altre vindrà a demanar-te. Un viudo tal volta....
- “Ja, ja, ja... ¡ No vull cap negre, són uns bruts. M'agradau voltros, els blancs, anem a jeure una estona.....
- S'aixecà i s'acostava i no s'aturava de riure....
- “El pare Paco m'agradava molt i abans era molt bo. Ara no vol saber res de mi”

No s'aturava de riure. Me vaig aixecar. Me vaig posar molt seriós i li vaig dir:

“ Elena, ves-te'n. Un altre dia ja te donaré qualche cosa per als nins”

“Dona-m’ho avui”

Vaig treure de dins el calaix un billet de cinquanta francs i li vaig allargar.

- Ten, ves a comprar arroz o mongfetes per a ells.

Agafà el billet i el me tirà a la cara amb despreci. “No vull això.” - Idò què vols?

- “Tu ets el meu “esperit sant, no me’n aniré d’aquí, sinó me dónes la teva benedicció

- “La meva benedicció....

- “Sí, aquí, dins el llit, ja, ja ,ja.....”

No tenia remei. Una dona feliç, amb el seu home que era Director de les Escoles, tres infants que creixien sans i forts, ben alimentats. El pare Paco me contà que les hi havia fet una foto a tots dos amb els tres ninets, un diumenge a la sortida de missa.... i que ell no arribà a veure la foto. Poc temps després començà l’arruixada que el se’n va dur.

Una enyorança, una malaria.... un traume massa fort..... Pobre Elena.....j

---

RIALLES FRESQUES

He passat cinc mesos fora de Burundi, un pel món: Terra Santa, Atenes , Roma , Barcelona, Astúries,... i quatre per Mallorca: He parlat amb bastanta genti he fet molts de kilòmetres en cotxe voltant per la nostra **Roqueta**. He tornat trobar persones que estimava i no m'han decebut. Quàntes hores passàrem parlant, o millor dit jo xerrant i xerrant i elles escoltant....

Però ja tor n a ser a Burundi, i el Burundi és ben igual. No del tot: ahir vaig estrenar cortines noves a la meva cambra. Són de colorins. Així no veuran si tenc el llit fet o sense fer, però tampoc hi tornarà haver una al.lota que balli dins la meva cambra perquè manca espai per a ballar s'entén...

El dilluns dematí estava cansat; volia dormir fins més allà de les 9. Els dilluns és el dia lliure. No hi ha **biro** (oficines), ni deim missa ni feines. A voltes aprofitam el dilluns per anar fins a la Capital del país **Buja**, o a la de l'Archidiocesi **Gitega**, però aquest dilluns volia dormir fins més allà de les 9.

La nostra casa està al costat de l'església, un gran pati enmig, i a la part de davant hi ha tres cambres, les altres estan a l'interior. Jo dorm a la primera de devora el pati, a la tercera hi dorm en Jaume, i a la d'enmig l'hem convertida com a "sala de visites".

Volia dormir fins a les nou, però prest m'he despert. Encara no havia sortit el sol, però ja hi havia l'aua. Tenia “**necessitats**” i m'he aixecat: El servici està a l'interior, al capdavant del corredor que passa pel pòrtic que hi ha davant les nostres cambres. D'esma he encès una cigarreta, m'he habillat al bavera descolorit, damunt el pijama. Rod clau i surt, la “necessitat” em fa córrer, amoll un pet i surt escapat. Encara no me n'he adonat si plou o està clar, quan ja me veig tres negrets que vénen correnços i m'escometen: - Què putes voleu ¿ ..... – Bon dia, hem duit un mort i te demanam si els voldries venir a beneir...

¿**ARA?**..... en kirundi sona m's bé: ¿**UBU?**.....

I ja me sent en Jaume, que està despert i ho ha sentit, riu que riu i una bona riulla.... (Aquesta anècdota ha passat a la **tradicció mallorquina de Burundi**) A n'els missioners d'ara no les hi pot passar una de semblant....habiten cases fortificades)

El mort, o millor dit els vius que l'havien portat, hagueren d'esperar una estona ....Hi vaig anar a beneir-lo ben vestit, però sense afeitar. I pensava: “¿per què pestes han de dur sempre un mort a beneir , de bon matí els dilluns? Sembla que sigui la nit del diumenge al dilluns la més propícia per morir: “**Val més esser ca que tomba**”, diu un proverbi kirundi, però la vida, per a molts d'ells és més miserable que la d'un ca. Aquell dia que el pare Julià va encarregar als manobres que amb quatre ratjoles d'argila cuita i quatre teules féssin una caseta pel ca que teniem a la Missió, molts pensaren i comentaren que no hi havia dret que el ca tingués una casa de teules i ratjoles quan ells la tenien de fang i herbes.

Funerals no en teníem a Burundi, noces i batejos sí, a balquena. Les noces les celebràvem en grup, cada dijous. La temporada d'estiu, que era quan tenien mes cervesa de plàtan , celebraven les noces de trenta en trenta i més ; un dijous arribaren a cinquanta dues. Batejos d'infants, una vintena cada diumenge. Batejos d'adults, la Vetlla de Pasqua. Ara funerals no, tenien petits cementiris escampats per les col.lines i només duien a beneir els que enterraven en el cementiri que hi havia aprop de la Parròquia, i més que mai, els dilluns de bon matí.

Ni funerals ni processons. Això era lo millor que tenia el Burundi. L'havien cristianitzat els Pares Blancs, de majoria belga. El diumenge de rams no fèiem processó: era una aclamació popular a la plaça de davant l'església, amb paumes que tothom portava de casa seua. Oliveres no n'hi havia a Burundi. Pel Corpus, a qualque missió feien processó, però sortia a lo “bruto”: el capellà sortia amb la Custòdia i no havia rebut tantes sempentes mai. Tothom volia acostar-se al **sagrament**.

Una altra vegada també feren una riulla fresca. No ha passat a la **tradicció** perquè només la visquerem dos i no la contàrem. Bastàvem noltros dos per riure.

Era un dia qualsevol, passats les 4 del capvespre. A les 4 s'acabaven totes les activitats en torn a la parròquia: les reunions, les feines de tallers o d'obres quan n'hi havia, l'escola, els catecumenats... Tothom havia de tenir temps per a arribar a ca-seua en claror, ja que a les 6 ja feia fosca durant tot l'any i, a peu, molts ho tenien enfora.

Passat les 4 idò, seiem, en el padrís del pati de devora la casa amb en Jaume.

En Jaume només duia un any al Burundi, però hi havia **entrat bé**, més que molts que n'hi ha passat més anys. Parlàvem en to distret i amb això es presenta un que vivia a prop i que coneixíem bé, ja que feia feina a la parròquia. Nomia Ludovico i venia amb un billet de cent francs tot roegat per demanar-nos si li volien canviar amb un de nou, ja que noltros en tenien molts i tenien també, pensava ell, ocasió de dur-lo a un Banc de la Capital, i a ell no li servia per a res, ja que cap venedor el voldria. Cent francs per a noltros equivalien a unes cinquanta pessetes, per a ell eren molt...

“Així doncs, dus un billet tot roegat” - “I m’ho voleu canviar amb un de nou”. Vaig posar cara seriosa i li dic: “això és un assumpte molt seriós, n’hem de parlar, seu, perquè això és matèria de judici”. Com?, diu ell, tot estranyat... Seu i en parlarem i el pare Jaume en serà testimoni. En Jaume ja començava a tenir rialles, però adopta el posar seriós que correspon a un judici.

“De manera que tens un billet roegat? -Sí.... “I qui l’ha roegat?” - Una cabreta. “Vols dir que tens cabres... i quantes? - Tres, diu ell, posant cara ja consternada. “Doncs, tens tres cabres? I no saps que un home que té cabres les ha d’alimentar... - Jo, les aliment... “Com? - Les don herba..... “Ca, home, tu no les alimentes a bastament, no les cuides bé a les cabres. Amb l’herba que hi ha per ca-teua, si cuidàssis bé a les cabres, menjarien herba a bastament i no tendrien gana, no és ver, Jaume? En Jaume dóna el seu assentiment, tot mossegant-se la llengua per no riure... “Nuko rero” (doncs, per tant) aquí tenim la sentència: “Ludovico, tu tens tres cabres que no alimentes bé i menjar no te’n falta, perquè si les cabretes estassin ben alimentades del menjar que pertoca, no tendrien necessitat de roegar els billets de cent francs. I com que no les alimentes bé, una de dues: o te prenim les cabres perquè no les saps cuidar, o t’imposam una **amand** (multa) de cinquanta francs.

Aquí, en Ludovico s’enfadà i diu tot seriós: “me canviau el billet roegat amb un de nou o no? Que vos burlau de mi?”

“No, home, no. Ten un billet nou i encara de donaré una propina de vint francs perquè mos has fet passar una estona agradable.”

L’home partí tot aviat i devia pensar: ....aquests pares...;

I noltros, sobretot en Jaume, passàrem una panxada de riure i quan de tan en quan ho recordam encara en reim....

UNA “XULADA” D’EUROPEU

Dissabte decapvespre a les tres. El pati que hi ha entre la gran església i la casa dels pares està tranquil. No hi ha ningú. Els treballadors de la Cooperativa ja han partit fa dues hores, després d’haver fet el control de les coses venudes i anotades a les fitxes i haver-me entregat els francs recollits a “caixa”, que guard dins la “caixafort”, i haver-me donat les claus.

La Cooperativa resulta esser un bon “negoci”, però ha arribat a un camí sense sortida: Què s’ha de fer amb el milió i escaig de benefici que generar l’any passat? Repartir-lo entre els socis? No hi tenen dret: què fan sino és tenir depositats els francs... 200, 600, mil, tres mil, deu mil .... que la Cooperativa les hi guarda i, així, les “rates” no els se mengen.... La Cooperativa és seua. Legalment existeix perquè quatrecentes persones tenen una llibreta, on hi ha escrit els francs o “accions, diríem que hi tenen col.locats. Quan hi ha penúria de sal o d’oli de pauma només són ells els qui en reben un kilo per dia. Però no la senten com una cosa seua. La Cooperativa funciona i treu beneficis perquè nosaltres, els pares ens preocupam de vigilar i ensenyar els treballadors, venedors i un gerent, mostrant-lis com es fan els comptes i sobretot controlant que no robin ni un kilo de mongetes. Només la senten cosa seua, els socis, quan en treuen un profit. Si a n’el mercat troben l’oli de pauma o el sorgo, o el que sigui... al mateix preu o mig franc més baix, van allà a comprar-ho. Se’n foten si el de la Cooperativa es perd.

“Què n’hem de fer amb el milió...? Donar una propina als treballadors o a n’el gerent?..... Se’n duen ja un bon sou. Són els més ben pagats de la regió... endemés, quí és capaç d’assegurar que no se’n duguin “bones tallades”, fent magarrufes... malgrat els controls....? Fer una campanya de sembrar arbres....? Fer un arrencament de fons?

.....

Dissabte deca-vespre tranquil.... Amb això es sent el renou d'un motor d'un camió. No és un camió que passa, sinó que s'atura i toquen a la porta de ferro de la Cooperativa que ja està tancada. “Seran els de Buja que envien arroc i oli de pauma?

Vaig a veure'l i veig dos soldats i un vestit de paisà. – “Bones tardes, què hi ha de nou....?” - Vos necessitam. “Què voleu?” - Volem comprar coses a la Cooperativa. “Me sap molt de greu, però no pot esser. Aquí seguim les lleis del país i els dissabtes acabam la feina al migdia. Els treballadors ja han partit....?” - Però vos sou el “pare” d'aquí, no és ver? I teniu les claus i podeu obrir. “No, la Cooperativa té uns treballadors i un gerent i unes normes... Són ells els que vénen” O no és de la Missió la Cooperativa...? i el pare ho pot fer tot.

(Pardals i malnats..; perquè duen un uniforme i un fusell, pagats pel Govern de França, es pensen esser els amos del món.... Si fos una pobra viuda o una al.lota que necessitès una pastilla de sabó, de bon gust li obriria, però a ells no. Són capaços de carregar moltes coses i anar-se'n sense pagar, com han fet els soldats altres vegades a Cooperatives. A Nyabiraba quan veien que hi havia soldats “a la costa”, els treballadors de la Cooperativa tancaven i partien enfora...)

No mos vols obrir? “No” - Idò què ferem? “Anau al mercat de Mutaho a veure si trobau qualque magatzem obert....” - Tu, ets “pare”? “Sí” - De quin país? “Som a n'el Burundi” - Si, però no ets murundi, quina és la teva nacionalitat? “No és cosa vostra saber-ho.” - Vaja, vaja; És que te molestem. “Sí, tenc moltes feines” - Ah; demà és diumenge i deus haver de preparar les mentides i beneitures que contaràs a la gent.... I el gerent, mos voldrà obrir? “Potser, si el trobau....” - No mos hi vols acompanyar a cercar-lo o donar-nos qualcú que mos hi acompanyi.... “Demanau i potser qualcú vos ho digui a on viu o és” - Si tots són com tu...podem arribar a l'altre Província o a l'altre cap del país i no trobarem el gerent.... “Feis el que volgueu....”

Dos altres que eren també amb ells parteixen amb el camió a cercar el gerent. Queda un soldat i s'acosta a mirar per la finestra.... Cabrons; - Volia veure el que teniu dins la Cooperativa per si hi ha coses que m'interessen.... “Perdona, però vos he obert el portal del pati per xerrar amb vltros. Hem acabat i vos deman que sortigueu d'aquí. La Cooperativa està tancada....

Surten. Mal les hi pegàs un llamp...; Vol dria que no trobassin el gerent....

Al cap d'un quart d'hora el camió torna i entra dins el pati de la Parròquia. Hi ha molta gent i en Jerome, el gerent, també. L'han trobat. Porten també un tipus ple de sang per tot de cops que ha rebut... - Bé, me diu un tipus gras, dóna-mos les claus de la Cooperativa. Ha aribat el moment de presentar-nos: Jo som l'Inspector d'Investigació Criminal.... Hi ha hagut una roba i el vostre gerent hi està implicat... “Quaranta putes....; -pens jo- quines complicacions ha causat la meva “xularia”?

Mentre duc les sis claus dels distints magatzems de la Cooperativa, en Jerome me diu: “Te recordes d'aquell dia que vengué aquell tipus de Gitega duent “coses” que el dia abans havíem anat a comprar a Gitega i no les trobàrem....”

Anam cap a la Cooperativa i el soldat me diu: - Mos has dit mentides, pare, i no és bon “pare” un mentider.... Comprau coses en el “mercat negre”....

“Jo no sabia...” - Una altra vegada, aveure si apreus a reconéixer les Autoritats i les rebs millor... Perquè **una franca col.laboració.....és de rigor....**

Feren obrir els magatzems i el despatx del gerent. Troben una factura de les coses que aquell tipus dugué aquell dia i en Jerome les hi comprar. Eren camies, bruses i pots de llevadura. – A on són? “Anem al magatzem, però n’hi ha que ja s’han venudes...” diu en Jerome.

Les hi mostra i criden el tipus ple de sang perquè les identifiqui. Conten les camies i les bruses i els pots... – A on són els que falten....? “Supòs que s’han venudes”, diu en Jerome. – Ho suposes o ho saps cert? O no duis un control...? O és que també robes a la Cooperativa ¿ Tu?

En Jerome s’esforça per a explicar que són uns quants els venedors i que els controls es fan després.... – A veure si xerres manco i treballes més. Treu tot el que teniu, du les fitxes i no provis d’amagar res....ho sents? Tenim poder per a confiscar-ho tot si volem.....

Jo, que abans havia dit que de la Cooperativa no en sabia res, tenc que callar.

.....

A la factura estava escrit: 16 camies, 9 bruses d’un tipus i 12 d’un altre, i 114 pots de llevadura. En troben però no tots: 10 camies, 6 bruses d’un altre i 3 d’una altra, i 8 pots de llevadura.... – A on són les altres? No amaguis res....

En Jerome, nirviós, cerca les fitxes, però hi ha coses, que falten no anotades.... “Les hem venudes...” – Com és que no està escrit?.....

Es salva perquè, després, mirant el quadern que empren els venedors, hi troben les que faltaven. Conten i veuen que juga net.

“Bé, me diu l’Inspector, pren nota del que mos ne duim”

Sorpresa, sense saber ben bé el que tenc que dir, veig com parteixen i fan pujar també en Jerome dins el camió. Juntament amb el tipus, que estava ferit, n’hi veig un altre.

“Per què el se n’han duit a n’en Jerome? Està complicat amb el robo o només el cerquen per prestar declaració? Si jo, des del primer moment hagués pres les “missions”, l’hagués pogut defensar.....”

“Sospiten que anava d’acord amb els lladres? A mi, m’haguessin agafat també? Som “pare” i som europeu.... és una sort o una dissort....?”

Tots aquests pensaments i preguntes me volaven pel cap i me volaren tot l’horabaixa i tot el vespre....

Se’n dugueren en Jerome, era huta i “evolué”.... Alguns que ho veren i altres que eren dins el “kirabo” (bar), a on en Jerome bevia una cervesa quan el soldat entrà i, de cop en sec, li digué: “Segui’m”, vengueren a demanar que havia estat. Altres ho anaren a contar a ca-seua. Bé me vaig esforçar per a dir que no havia estat res, que només el se n’havien duit per declarar sobre un robo i unes compres que havia fet en nom de la Cooperativa, però veia en els seus ulls que no s’ho creien. Jo tampoc m’ho creia que fos així de simple... S’escampà l’alarma...; Els pensaments corren i tot allò les hi recordava l’**arruixada** que havia passat feia uns anys....

Sobretot, lo endemà matí, quan vengueren els venedors de la Cooperativa i els pares d’en Jerome i veren taques de sang pel trespòl de dins la Cooperativa.... Bé les hi

deia que aquella sang no era d'en Jerome sinó d'un lladre que menaven detingut... no s'ho creien....

Havia fet el “xulo” i ho pagava car. Hagués estat tan senzill obrir-lis de totd'una la porta de la Cooperativa... haguéssin comprovat que coses robades eren allà i les haguessin agafat i “adéu i franca col.laboració.”.....

Per a tranquilitzar-los les hi deia que el dilluns aníriem a Gitega a cercar en Jerome..... No en tenia cap gana...;

.....

El dilluns a migdia vingué en Jerome..... No havia passat res més que la Cooperativa havia perdut unes mercaderies que havíem comprat a uns lladronets d'ofici.

UNA FLOR DINS LA GARRIGA

“Comptar amb els altres, accedir a estimar-los, és un erro palès que se paga car”

Dimarts decapvespre, devers les quatre, estic assegut dins la meua cambra llegint paraules kirundi que no entenc molt bé i necessit mirar el Diccionari.... Sent passes i dos toquets a la porta.

“Bones tardes, què estàs resant?”

És na Mònica que, com fa sovint, passa a saludar-me quan ve de la feina. Entra, se seu i parlam una estona. De què? De moltes coses, d’ella, de les seues inquietuts i preocupacions, de mi, dels meus problemes. No cal dir que aquesta estona serà per a mi el millor del dia. Pens que amb ella és la única persona murundi que no xerram, sinó que “parlam”.

Quan, el dia que tornava d’Europa, em vaig aturar a Rukavu, una Sucursal, a saludar les monges que hi eren a passar un parell de dies, ensenyant a les al.lotes i dones a cosir, cuinar, llegir i escriure, na Mònica era amb elles. Les vaig saludar i ens donàrem una abraçada, com era costum. Na Mònica també ho esperava i la vaig abraçar. Era la

primera vegada. En aquells moments no podia imaginar, ni d'un bon tros, lo molt que l'arribaria a estimar. Feia ja dos anys que feia feina amb aquelles monges i jo l'havia vista sovint i ens havíem donat el "bon dia" moltes vegades, però per a mi no era sinó una al.lota més. Ni tan sols recordava el seu nom: Mònica Nisanirize.

Abans havia fet feina dins les escoles, com ensenyant, però el seu diploma era "petit" i la feren fora. Passà uns temps difícils, sense feina, però quan les monges del Dispensari començaren la feina social d'acollir les dones per a ensenyar-lis a alimentar bé els minyons quan deixen de mamar, perquè el següent li ha pres la "ibere" (pit de la mare), i anar cada setmana a les sucursals a ensenyar també... ella trobar feina.

Endemés de feina trobà acollida i una nova vida, plena de il.lusions començà per na Mònica.

Després també començaria una nova vida per a mi. Na Mònica era una al.lota ja feta, madura, seriosa, simpàtica, sense complexos. Sabia tractar els europeus i estimava els barundi. Havia quedat fadrina i això que no li mancaren pretendents. Pot ser que a l'hora de la dot son pare l'havia cotitzat massa alta, o, crec més, que li picaven altres maneres de viure.

"Bones tardes, què tal, molta feina avui al Centre?"

"Normal. Han vingut cinquanta set dones."

"Escolta, aquesta nina que estudia sext i nom Prisca, què es neboda teua?"

"Sí"

"Què és filla d'un germà teu?"

"No. Sa mare viu a Bujumbura, son pare morí quan els "esdeveniments" del 72 i sa mare se tornà casar. L'ambient de la ciutat no era bo per a ella i la tenim a casa i així pot anar a escola".

"Son pare era germà teu?"

"No"

"Idò, sa mare?"

"Mira, el nostre parentesc és un poc especial. Quan jo vaig començar a ensenyar me donaren feina a prop de la Ciutat i anava sovint a casa seua. La vaig veure néixer i a n'el seu baptisme vaig esser la madrina. El seu pare la m'encarregà. Ell morí assassinat pels tutsi i dos germans majors fugiren. Ara crec que són a Rwanda. Les hi he escrit unes quantes vegades per veure si poden ajudar a la mare que s'ho passa malament....

Na Mònica me contà moltes històries de persones ferides per la vida. Amb ella es podia parlar clar i sense entrebancs ni temors. Ella també tingué por en aquells moments. Ensenyava al grup escolar de la Missió de Handa, unes escoles normals. Un dia els soldats vengueren i se'n dugueren el Director i dos mestres casats més i quan partien deixaren “escopir” que tornarien a cercar dos homes més i dues al.lotes....

Com va néixer l'amistat i confiança entre jo i ella, certament no ho sabria dir. Record que durant una temporada, per a perfeccionar el meu kirundi i per a “matar el temps” durant els llargs capvespres, m'entretenia traduïnt uns contes africans, que vaig recollir d'un llibre en francès, al kirundi. Com ella passava de tan en quan li mostrava el que havia traduït.... Què pobre era el meu coneixement de la llengua...; No hi havia expressió que no hi fés una o dues correccions.

Així com jo tenia interès per millor conèixer la seua llengua, ella em manifestà interès per a conèixer la meua, el “mallorquí”, i entendre les paraules que les monges amb qui treballava parlaven. I passàrem hores parlant i explicant paraules i significats.

Havia d'acompanyar dues persones, mare i filla, a Rwanda per veure els seus fills i germans, refugiats i exiliats, i la vaig convidar a que ens acompanyàs. Vaig fer per tant, amb la seva companyia el “viatge” més difícil que he fet en la meua vida. Atravessar la frontera, visitar camps de refugiats i altres exiliats que s'havien establert en “vivendes” normals, quedar encallats dins un desert, on ens entraven mosques “tsé-tsé” dins el cotxe..., visitar el parc de la Kagera, on, sense sortir del cotxe, ens acostàrem fins devora mirja dotzena de lleons que s'estejaven, a una distància no més llarga que 10 metres....

Mònica Nisanirize, preciosa criatura negra que vaig conèixer i vaig estimar i me feres estimar els teus germans de color...; Sí, gràcies a tu, o per mor de tu, el Burundi canvià per a mi de “color”. Les gents, els pujolets, els caminois polsosos.... deixaren de ser per a mi una realitat hostil i estranya que havia vingut a servir, enviat pel Bisbe de Mallorca, durant cinc anys des de la meua riquesa d'uropeu..... Cobraren una dimensió humana. No frissava que el temps passàs per a accomplir el meu compromís i tornar a ca-nostre, ans el contrari: me sentia a “ca-nostre”.

Parlàrem sovint d'ella i de mi, del Burundi i d'Europa, de les misèries humanes i de les petites alegries familiars....

Sabia tractar amb els europeus i estimava els seus germans de raça i creia, o li varen fer creure, que podia atravesar el "pont". Que podia compartir la vida amb uns per a millor ajudar i servir als altres.

Era una idea que havia covat dins la seua ànima durant anys.... per això havia refusat els pretendents. Havia volgut córrer el risc de ser verge dins una terra que és fèrtil i només valora la fertilitat. Els seus pares, els seus germans, els "seus" l'acceptaven perquè era "rica" perquè guanyava un bon sou i no s'ho estojava tot per a ella.

Volgué atravesar el pont, que separa dues cultures, a mil anys de llunyania, que separa dues terres de diferent color, llengua, plataners, pols, brutor, fosca.... "d'un costat" cases de pisos, llumets, telèfon, abundància, consum.... "de l'altre"....

Però el "pont" era massa llarg... i hagué de pagar car el seu atreviment....?

Me féu estimar una realitat que m'era hostil, i que no hagués fet jo per a treure-la d'aquell món miserable i trist. Era digna d'un millor país, d'una millor terra, d'un millor món.... però la realitat és més crua i no pot ser deixar la terra que ens ha parit....

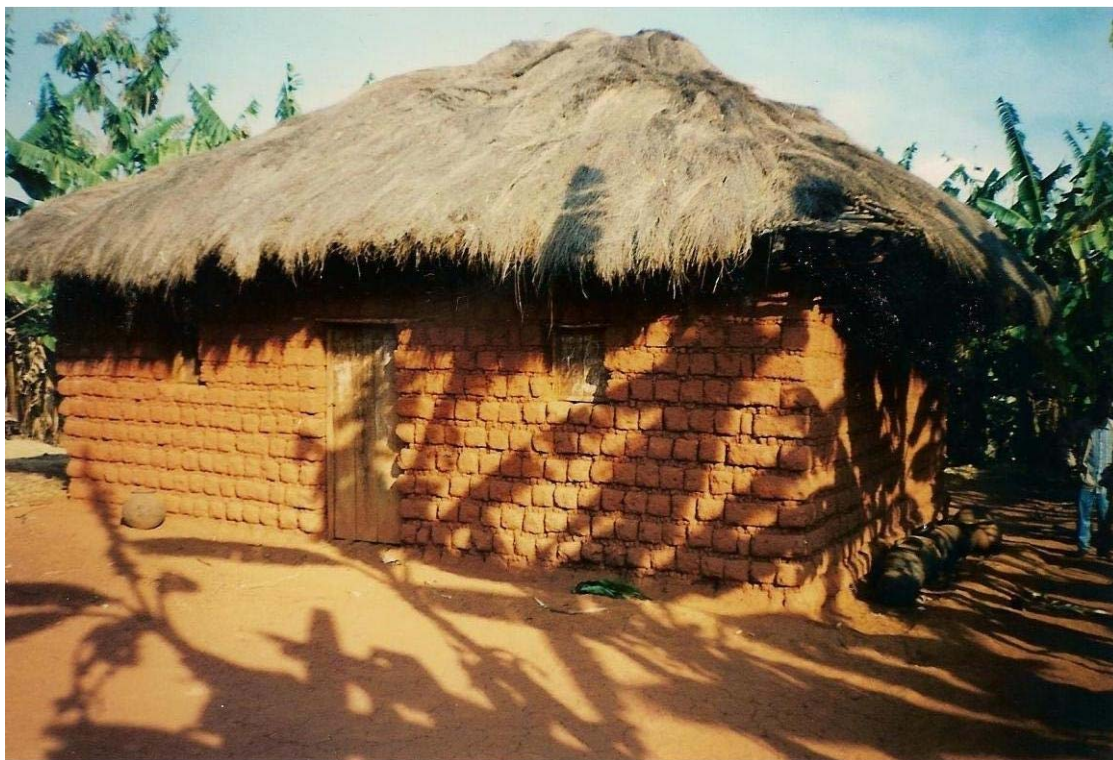
"L'aigua quan bull dins l'olla no pot oblidar la font"

És un proverbi kirundi

Fou també amb ella que vaig tornar contactar amb una realitat que havia oblidada, a força de parlar-ne teòricament i no contactar-la amb fets:

Una realitat que seguia essent la nafra que roegava aquest petit país

Tutsis i Hutus: un odi més fort que la cultura, que la Fe

NOTA

*Aquests fets, contats en aquestes pàgines,
les vaig escriure a un quadern, abans de l'any 1980*

*Aquest quadern l'havia perdut i quasi bé oblidat.
Ara, quan he tornat a viure a Manacor, un dia,
remoguent calaixos el vaig trobar .
M'ha paregut interessant escriure-los a màquina
per si qualcú les volia llegir.
No hi he afegit res.
Tan sols he canviat qualque expressió.*

*Vaig tornar esser a Burundi des del 1997 al 2000.
Burundi era igual i no ho era:
Dues coses importants havien canviat-
No hi havia quasi bé missioners blancs,
Molts havien estat expulsats els anys 80.
I l'altre: a l'octubre de 1993
hi havia hagut Eleccions democràtiques,
fou President un Hutu, el primer.
Dos Presidents hutus havien estat assassinats,
els Hutus es venjaren i començar una guerra.
En 1996 un tutsi pegà un Cop d'Estat
I tornar a ser President.
Tornaven comandar el tutsi, però:
Els Hutus ja no eren innocents.*